

УДК 658.821 : 631.11

*Николюк О.М., канд. екон. наук, доцент
Житомирський агроєкологічний університет, Україна*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Управління будь-яким об'єктом передбачає здійснення цілеспрямованого впливу на нього. Згідно із теорією конкурентоспроможності управляти необхідно факторами прямого і опосередкованого впливу на конкурентоздатність, тоді як з позицій інституціональної теорії (яка слід розглядати як теоретичну основу управління конкурентоздатністю в умовах глобалізації економіки) об'єктом управління в економіці є невизначеність, яка унеможливорює прийняття раціонального рішення. Під управлінням конкурентоспроможністю слід розуміти цілеспрямований вплив, по-перше, на фактори конкурентоздатності і, по-друге, на невизначеність, що виникає та існує у межах процесу формування конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства напряму пов'язана із реалізацією підприємством його потенційної спроможності формувати, утримувати і використовувати стійкі конкурентні переваги. Виходячи із цього індикаторами рівня конкурентоспроможності є числові характеристики конкурентних переваг суб'єкта підприємництва, зокрема їх порівняльна оцінка із перевагами конкурентів. Також слід враховувати ймовірність повторення переваг суперниками. Джерелами невизначеності процесу формування конкурентних переваг є дії економічних суб'єктів, з якими підприємство взаємодіє у процесі господарювання. Джерела ж невизначеності процесу утримання конкурентних переваг пов'язані із діями контрагентів і конкурентів. Отже, управління конкурентоспроможністю має здійснюватись у двох напрямках: по-перше, у напряму формування та утримання конкурентних переваг, а по-друге, у

напряму зниження невизначеності дій конкурентів та контрагентів, яка впливає як на факт наявності конкурентних переваг, так і на їх кількісні та якісні характеристики.

З огляду на складність та специфічність методичного апарату вивчення конкурентоспроможності підприємств, методичну базу її оцінки та управління нею доцільно розділяти та формувати окремо одна від одної. У спрощеному вигляді методика управління конкурентоспроможності включатиме дві групи методів: методи дослідження конкурентоздатності та методи обґрунтування цілеспрямованих впливів на неї (тобто елементів механізму управління нею). Результати застосування першої групи методів визначатимуть вибір методів управління.

Дослідження конкурентоспроможності підприємства має охоплювати такі підпроцеси: 1) виявлення джерел конкурентоспроможності; 2) оцінка рівня конкурентоспроможності; 3) оцінка рівня використання підприємством свого конкурентного потенціалу; 4) оцінка рівня ефективності інституційного середовища підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Елементи процесу дослідження конкурентоспроможності підприємства

Методологічною основою процесу управління конкурентоспроможністю є системний підхід, який формує методологію побудови цілісного, а не фрагментарного уявлення про об'єкт дослідження. Принципи системного підходу застосовуються у процесі ідентифікації джерел конкурентоспроможності підприємства шляхом представлення господарського процесу підприємства у вигляді системи та розробку її функціональної моделі. Базовою моделлю функціонального моделювання є модель «чорної скриньки», побудова якої передбачає виявлення вхідних чинників (ресурсів), елементів зовнішнього середовища та механізму перетворення вхідних сигналів на вихідні (конкурентоспроможність).

Одним із етапів моделювання реальної системи є відокремлення ключових факторів від другорядних. У межах такого аналізу виділено два методичні підходи: 1) оцінка ступеня впливу факторів на результативні показники; 2) оцінювання вагомості чинників із врахуванням їх участі у формуванні конкурентоспроможності. Перший підхід використовується у тому випадку, коли відомі кількісні дані не тільки про факторні, але й результативні ознаки. Результати такого аналізу створюватимуть методичну основу для обґрунтування меж збільшення або зменшення показників факторних ознак, виходячи із умови мінімізації затрат на впровадження заходів управління конкурентоспроможністю та забезпечення максимального ефекту від них.

Також оцінювання впливу факторних показників здійснюється за допомогою методу кластерного аналізу. Кластеризацію суб'єктів підприємництва пропонується здійснювати з метою визначення, як змінюються результативні показники із збільшенням або зменшенням факторних ознак. Межі побудованих кластерів можуть використовуватись для багатовимірного шкалювання – впорядкування ряду значень показника через його переведення у шкальні оцінки. Оцінка вагомості факторів конкурентоспроможності здійснюється за допомогою як експертних, так і числових методів.

Конкурентоспроможність формується ресурсами підприємства. Відповідно, чим кращими є кількісні та якісні параметри ресурсного забезпечення суб'єкта господарювання, тим більший у нього потенціал конкурувати та виживати у конкурентній боротьбі. Водночас, господарюючі суб'єкти часто не використовують свій ресурсний потенціал повною мірою. В якості методичної бази оцінки рівня використання конкурентного потенціалу використано непараметричний метод аналізу середовища функціонування *DEA*. За його допомогою можна розв'язувати дві задачі. Перша із них передбачає максимізацію розміру ефекту кожного підприємства за наявних у нього ресурсів. Обернена ж задача аналізу *DEA*, орієнтована на мінімізацію обсягів використовуваних ресурсів при збереженні фактичного розміру ефекту. Вибір тієї чи іншої задачі має здійснюватись, виходячи із того, де саме закладено резерви підвищення конкурентоспроможності підприємств: у скороченні витрат при збереженні існуючої ефективності, або ж у нарощенні результатів господарювання за умови сталості фактичних обсягів ресурсів.

Наступним етапом дослідження конкурентоспроможності є оцінювання ефективності інституцій конкурентного середовища. Оскільки метою функціонування інституційного середовища є мінімізація дії невизначеності та розміру трансакційних витрат, оцінка ефективності функціонування інституцій конкурентного середовища підприємств ґрунтується на результатах оцінювання їх ризиків і витрат трансакцій. Для їх оцінювання пропонується використовувати експертні методи та методи екстраполяції. Далі на базі отриманих рівнів ризиковості та трансакційних витрат необхідно визначити рівень ефективності функціонування інституціонального середовища. При цьому багатокритеріальна задача формулюватиметься так: визначити, наскільки ефективними є інституції (інституціональне середовище у цілому) з позицій їх внеску у зниження раніше оцінених ризиків та трансакційних витрат. Така задача є слабкоструктурованою та такою, що базується на прийнятті рішення в умовах неповної інформації. Для розв'язання такого класу задач використовують методи нечіткої логіки. Узагальнення результатів застосування перелічених методів пропонується здійснювати за методикою *SWOT*-аналізу.

Рис. 2. Методика дослідження процесів управління конкурентоспроможністю підприємств

Для оптимізації господарських процесів (тобто управління конкурентоспроможністю) пропонується використовувати методи стохастичного моделювання (оптимізація виробничих процесів), динамічне моделювання (оптимізація процесів ресурсного забезпечення), метод мережевого планування *PERT* (оптимізація логістичних процесів), метод імітаційного моделювання (оптимізація інноваційних процесів), метод еволюційного моделювання із застосування диференціальних рівнянь (оптимізація інноваційних процесів, прогнозування розвитку підприємства). Узагальнення методичних положень дослідження конкурентоспроможності підприємства та процесів управління нею відображено на рис. 2.

Таким чином, методи у рамках досліджуваної проблематики об'єкти дослідження доцільно розподіляти залежно від об'єктів пізнання, які включають безпосередньо конкурентоспроможність підприємства та процес прийняття рішення стосовно управління нею. Дослідження першого із зазначених об'єктів передбачає ідентифікацію джерел їх конкурентоздатності. На основі виділених факторів формується методика оцінювання конкурентоспроможності та розробляються заходи щодо її підвищення.